

# 'Voor de Bijen'; een spel in drie bedrijven

Ton Thissen

Op 13 november jl. bracht een deel van de redactie van BIJEN een bezoek aan het kunstwerk 'Voor de Bijen' in het (voormalig) Oostelijk Havengebied van Amsterdam. Het bevindt zich daar op een opvallende plaats langs het IJtramtracé: de verdiepte halte Rietlandpark.

Rijk en gemeente stelden destijds subsidiegelden beschikbaar voor het verwezenlijken van kunst op vier plaatsen langs dit tracé; het Rietlandpark was er één van.

Als zo'n kunstwerk 'Voor de Bijen' heet, heb je op zijn minst met een kunstenaar te maken, met bijen en een imker en met wat de bijen in zo'n stad het leven mogelijk maakt: een drachtgebied.

We lopen het een en ander met u na.

De Amerikaanse conceptuele kunstenaar Lawrence Weiner heeft Amsterdam ooit een tafel genoemd, omdat alles wat daar gebouwd is, op palen staat; aanvankelijk van hout, later van beton. Deze opmerking viel bij de Nederlandse beeldend kunstenaar Frank Mandersloot (Utrecht, 1960), die als tiener al iets met tafels had, in goede aarde. Van de vier door Mandersloot op Rietlandpark gestapelde tafels (afmetingen: 5.64 x 9.35 x 4.31 en 6.48 x 11.0 x 4.85) zijn de onderste twee van beton, de bovenste twee van Azobé-hout. De vier tafels samen kun je alleen zien vanuit het perspectief van de verzonken tramhalte Rietlanden. Vanaf straatniveau merk je van de onderste tafel niets. Als je denkt onder het kunstwerk te staan, sta je op het blad van de onderste tafel dat in de straat verzonken ligt.

Op deze plek fungeert het monument in zekere zin als stadspoort. Aan de ene kant ga je de stad in; aan de andere kant de zee op, de wereld in. Van kleinschalig naar grootschalig: van al die tafels en (bijzet)-tafeltjes onder al die Amsterdamse daken naar deze vier enorme tafels waaronder je gemakkelijk je auto kunt parkeren.

## Een bijenverkeersstroom

Het is op deze plek een komen en gaan van verkeers- en vervoersstromen (trein, tram, bus, auto, fiets, voetganger) die in verschillende richtingen en op diverse niveaus de stad in- en uitgaan. Om dat te symboliseren besloot Mandersloot, die leven in zijn kunstwerk brengen wou, onder de bovenste tafel een plateau aan te brengen, waarop een aantal kasten met bijen

kan worden geplaatst. U leest het goed: met bijen, die daar wonen en werken en er voor een deel op uittrekken om met name stuifmeel en nectar te verzamelen. Richting stad of richting zee, in ieder geval in de richting waarin iets te halen valt. Hun actieradius is 6 km. (3 km heen; 3 km terug) en die kilometers maken ze ook als het er op aan komt, vaak ten koste van hun vleugels. Het doet je onwillekeurig denken aan de VOC-schepen die, belust op specerijen, destijds het IJ uitvoeren en bleven varen tot hun zeilen verrafelden in de storm of verbrandden in de strijd met hun concurrenten.

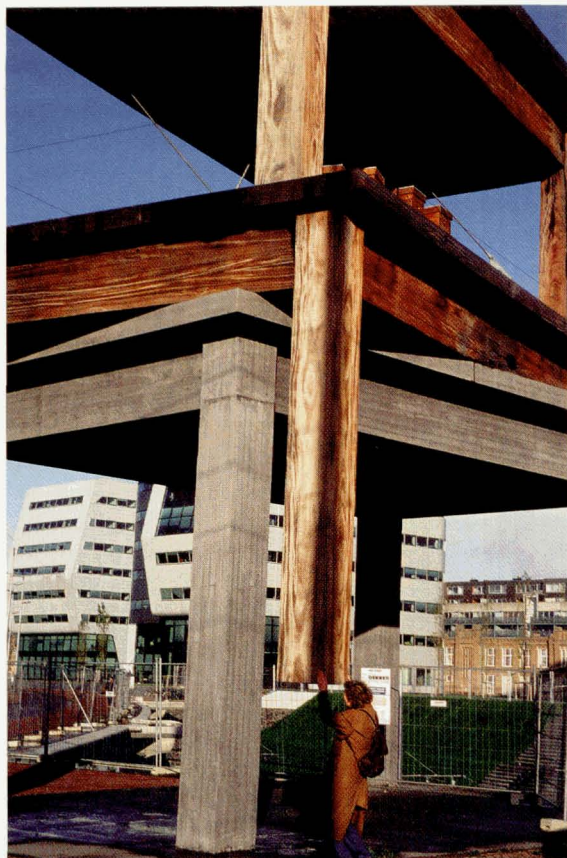
Ook op een andere manier vormt het bijenvolk een afspiegeling van een stad als Amsterdam. Een bijenpopulatie staat strak van de 'afspraken', codes, keiharde wetten en botte plichten. Dankzij een dergelijke organisatie kan het individu overleven. Zonder dit netwerk gaat de beste werkster verloren.

Iets dergelijks heeft plaats in het stedelijk milieu. Denk de bakker, de slager, de melkman, de groenteboer e.d. weg en stedelijk wonen en werken is al gauw niet meer mogelijk.

Nee, die bijen zijn nog niet zo slecht bedacht.

## De imker

Wie wil in deze sculptuur op dit verkeersknooppunt en op zo'n hoogte (totaal 16 meter) in weer en wind een bijenstand van voorlopig nog twee, maar straks zes tot acht volken beheren? Kort en goed: Jos Holleman (63), lid van de VBBN-afdeling Waterland te Amsterdam. Hij staat ons (op 13 nov. 2004) op te wachten achter het Centraal Station, want daar begint het Oostelijk Havengebied, waar wij zijn moeten. Zijn auto is niet echt groot maar de halve redactie kan er ruimschoots in. Rijdend in de richting van het Panamaknooppunt, waarvan het Rietlandpark deel uitmaakt, wijst hij al gauw op de ruime taluds die voornamelijk rechts van ons zijn aangelegd en ingezaaid met drachtplanten waarvan we – er is een poosje geleden gemaaid – in ieder geval de brem nog duidelijk kunnen onderscheiden. En dan is daar links plotseling het Monument Voor de Bijen. We hadden eerder foto's gezien, maar in het echt is het overweldigend onwerkelijk, zeker met die acht bijenkasten onder het bovenste tafelblad. Jos maakt een ommetje zodat we de nog verrassender confrontatie beleven die elke autobestuurder ervaart als hij de Piet Heintunnel verlaat in de richting van het Rietlandpark. Je kunt ook als niet-imker niet om dit fata morgana heen.



*In het echt is het overweldigend. Onwerkelijk die acht bijenkasten onder het bovenste tafelblad. Foto's: M. Boerjan*

Geen wonder dat de markering van de bocht in de weg het al enkele malen heeft moeten ontgelden.

### Een hapering

Een tegenvaller is dat het luik met uitschuifbare trap om boven te komen niet wil reageren op de afstandsbediening die Jos hanteert. Dat had hij gisteren bij de voorbereiding van ons bezoek al geconstateerd; nog geprobeerd het euvel te verhelpen, maar het tijdstip en de complexiteit van het aan te spreken verantwoordelijk netwerk zaten tegen. De afspraak toch maar niet afgebeld. 'Met wat je vanaf hier kunt zien en wat ik kan vertellen moeten we er ook komen', zegt Jos, als een geboren en getogen Amsterdammer die niet zo gauw voor één gat gevangen zit. 'Als de trap wél naar beneden gaat, kan ik ongewenst bezoek blokkeren met een luik tussen de bovenste en de daaronder staande tafel. Ik heb dus weinig te vrezen. Wel moet ik op mijn auto – geparkeerd naast of onder het monument – letten, want daar zit een bekeuring op als ik er niet onmiddellijk bij ben met te roepen dat ik de imker ben. En ook heb ik altijd mijn mobieltje bij

me. Stel dat mijn bedieningsmechanisme me in de steek laat, zoals nu.

Hij is begonnen met één volk. De andere kasten, drie hoog, staan er voorlopig voor het oog.

### Oriëntatieproblemen

Jos: 'Omdat ik eerst wilde weten hoe een bijenvolk zich in deze omstandigheden houdt, heb ik er elders een vergelijkbaar schaduwvolk op na gehouden. Al gauw zag ik dat het Tafel-volk het niet zo goed deed als mijn schaduwvolk. Het Tafel-volk werd steeds kleiner. Nou ja, kijken en kijken en dan zie je het tenslotte. Het zit hem in het voorvliegen of oriënteren. Als er in het hoogseizoen elke dag 1.000 tot 1.500 jonge bijen bijkomen, die na verloop van tijd gaan voorvliegen om zich de kast in te prenten waaruit ze vandaan kwamen, is dat geen inspannende bezigheid voor een volk op de begane grond en in de luwte. Op deze plek waaien die jonge bijen gewoonweg weg. Hier staat praktisch altijd wind. Eenmaal georiënteerd weten de bijen de vliegplank prima terug te vinden, maar de meeste jonge bijen komen aan die oriëntering hier niet toe. Ik heb dus windschermen gefabriceerd en aangebracht. Daarmee is voor een goed deel het euvel verholpen. Verder moet ik ervoor zorgen dat er niet gezwermd wordt, want een zwerm op deze van verkeer vergeven plek betekent een probleem voor de mensen, voor de bijen en voor de imker'.

### Een gedeelde uitdaging

Bij een kop koffie praat ik later met Jos nog wat na. Hoe hij er toch toe gekomen is om de taak van beheerder op zich te nemen, toen de afdeling Waterland daar door Frank Mandersloot om gevraagd werd. Jos: 'Die Mandersloot sprak mij wel aan: een origineel kunstenaar, een goede en volhardende communicator en een eigenwijs mens (eigenwijs in de positieve betekenis van het woord)'. Deze laatste eigenschap ontpopte zich tijdens de discussies die zich – wat de bijen betreft – bezig hielden met de vraag: Kunnen op deze plek op verantwoorde wijze bijen gehouden worden? Nee, zeiden de imkers. Dat wil ik nog wel eens zien, zei Mandersloot. En zoiets zeg ik hem dan meteen na. Ook ik houd wel van zo'n uitdaging. Ik was me natuurlijk wel bewust van de risico's die dit project met zich meebracht. De mensen in deze buurt moeten geen last hebben van de bijen; integendeel, ze stellen in hun tuin of omgeving vast dat 'hun' bijen een bijdrage leveren aan de bestuiving van de flora in hun omgeving en daarmee die flora in stand houden. Voorkomen moet worden dat men gaat denken: Wij hebben als belastingplichtigen aan dit soort onzin meebetaald!

## Verwennerij

Wat de bijen betreft: ze staan niet in een uitgesproken natuurlijke omgeving, maar hebben vliegend wel een reikwijdte van zo'n 3 km. Daarbinnen vallen bv. Artis, de Hortus botanicus en het Oosterpark en al die andere plekken en plekjes met gecultiveerde of zelfs wilde flora. Maar zover hoeven deze bijen eigenlijk niet te gaan. De taluds bieden nu al doorlopend dracht (diverse kruiden, karwij, drie soorten klavers en esparcette); de spoorwegberm staat vol brem. Naast de nu al opschietende populieren worden straks bomen aangeplant die voor de bijen interessanter zijn: zoete kers, witte paardenkastanje, suikeresdoorn, acacia, honingboom en krimlinde. Omdat bijen in het vroege voorjaar een kleinere actieradius hebben en hun voedsel – met name pollen – uit de directe omgeving moeten halen, zijn er zo'n miljoen bollen de grond ingegaan. Een vorm van verwennerij als je bedenkt dat er in Amsterdam enkele tientallen miljoenen bijen rondvliegen die op eigen houtje te werk moeten gaan. Amsterdam telt drie imkerverenigingen met samen zo'n 175 imkers die er gemiddeld 5 volken op na houden. Een volk bestaat in het hoogseizoen uit zo'n 40.000 tot 50.000 bijen.

Als de (nieuwe) bewoners van het Oostelijk Havengebied ons komen vragen welke bloemen en planten ze in hun tuin moeten zetten voor de bijen, vind ik dat dit aanvankelijk dwaze project\* volop zin heeft gekregen. Het bevat me steeds meer.'

\* Aanvankelijk had Frans Mandersloot het over: *A folly for the bees* (Een dwaasheid i.c. een duur maar nutteloos gebouw ten bate van de bijen), maar het leek hem beter hiermee mogelijke tegenstanders niet onmiddellijk in de kaart te spelen.

## De bioloog

'De meeste stadsmensen kunnen zich waarschijnlijk niet voorstellen dat we zonder de hulp van honingbijen geen aspergesoep zouden kunnen eten of bij de koffie een stukje aardbeientaart eten'. Aan het woord is dr. Arie Koster, als lector verbonden aan de Hogeschool Larenstein, bevoegd leraar imker en promotor van het project 'Voor de Bijen'. Verderop in zijn artikel 'Barometer voor het Leefmilieu' wijst hij erop dat de bijdrage van honingbijen aan onze economie minstens enkele miljarden euro's bedraagt, doordat (in bijenkasten geteelde) honingbijen veel van onze voedselbronnen bestuiven. In uitgestrekte tuinbouwgebieden waar veel voedsel wordt geproduceerd, is de inzet van honingbijen dan ook noodzakelijk. Maar ook dichtbevolkte gebieden, met name grote



steden kunnen niet zonder bijen. Het Amsterdamse groen zou er minder fraai uitzien zonder deze diertjes. Ze bestuiven de planten in tuinen en parken, met name fruitbomen, frambozen en rozenbottels. Volkstuincomplexen en ook de stadstuinen zijn op de bijen aangewezen. De bessenstruiken, door de honigbijen bestoven, worden in de herfst en in de winter door veel bessen- en zaadetende vogels bezocht.

## Amsterdam in bloei

Sinds de jaren '60 is de Amsterdammer er meer bloemen en planten op na gaan houden. Overal in het centrum: in stegen, langs grachten, op woonboten, langs muren kom je bloeiende planten tegen. Heel wat stenige locaties zien er als juweeltjes uit door de aanleg van geveltuinen, tegeltuinen, containertuinen en watertuinen. De stadsbewoner heeft zoveel natuur in de stad ontwikkeld, dat honingbijen er gemakkelijk kunnen leven. Dat wordt trouwens afdoende bewezen door het feit dat in en rondom Amsterdam zo'n 50 miljoen bijen rondvliegen op zoek naar bijvoorbeeld stuifmeel. Een bijenvolk – 40.000 bijen sterk – verzamelt op jaarbasis ongeveer 40 tot 50 kg stuifmeel. Er bloeit dus nog al wat in Amsterdam.

De 300.000 bijen van Mandersloot kunnen daar best nog bij. Zeker nu er in hun directe omgeving zoveel drachtplanten en bloemen zijn aan- en ingeplant. Zeker, in de stad zijn bijen afhankelijk van mensen, maar tegelijk zijn zij ook een graadmeter voor vooral de mentale leefbaarheid van de stad.

## Bronnen

Gezoem aan de stadspoort, NRC 7 mei 2004, Cultureel supplement;  
Barometer voor het leefmilieu, Arie Koster uit Voor de Bijen/For the bees, p. 28 e.v. Amsterdam 2004.